

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за академичната длъжност „доцент” по професионално направление 1.2. Педагогика (Училищна хигиена и здравно образование), обявен от Факултета по педагогика при СУ „Св. Климент Охридски” в ДВ, брой 103/12.12.2023 г.

Рецензент: проф. д-р Бончо Вълков Господинов – СУ „Св. Климент Охридски“.

1. Данни за конкурса

Конкурсът е обявен за нуждите на катедра „Теория на възпитанието“ на Факултета по педагогика при СУ „Св. Климент Охридски“ в Държавен вестник, брой 103 от 12.12.2023г. и е осигурен с необходимата аудиторна заетост. По конкурса има една кандидатура – на гл. ас. д-р Берджухи Михран Йорданова.

2. Данни за участника в конкурса

Гл. ас. д-р Берджухи Йорданова е завършила висшето си образование по специалност Статистика и иконометрия в Университета за национално и световно стопанство през 2000г. след защита на дипломна работа на тема „Динамика на безработицата в Република България за периода 1990-1998 г.“

През 2004г. завършва магистърска степен по специалност „Социална работа с деца“ във Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“ след защита на дипломна работа на тема „Развитие на умения за общуване и позитивиране на емпатийно отношение“.

От началото на 2005г. е редовен докторант по научна специалност Теория на възпитанието и дидактика (Предучилищно възпитание) към катедра „Теория на възпитанието“ във Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“. През 2009г., след успешно защитена дисертация на тема „Готовността на детето за училище като психо-педагогически проблем“, придобива научната и образователна степен „доктор“.

От 2010г. д-р Йорданова работи като хоноруван преподавател, а от 2021г. досега като главен асистент във Факултета по педагогика на Софийския университет.

От 2004г. досега кандидатката е взела участие в 14 различни форми за допълнителна квалификация – езикови курсове, докторантски училища, майсторски класове и вътрешноуниверситетски обучения, много от които ориентирани към повишаване на изследователската квалификация и експертиза на участниците.

Гл. ас. д-р Берджухи Йорданова развива и сериозна обществена активност, участвайки в множество сдружения, съюзи, редакционни колегии и пр. като редови член, член на управителния съвет или председател.

Според наукометричните показатели – 645 точки при минимално изисквани 400, участникът в конкурса отговаря на минималните национални изисквания за заемане на научната длъжност доцент.

3. Научно-изследователска дейност

Гл. ас. д-р Берджухи Йорданова има общо 66 публикации, като в конкурса за доцент участва с 21 от тях – 2 монографии (едната на базата на защитен дисертационен труд), 1 статия (в съавторство) публикувана в научно издание, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни, 14 статии и доклади в рецензирани и редактирани издания (2 в съавторство, една от които на руски език), 3 студии, публикувани в нереперирани издания с научно рецензиране и 1 учебник.

Цялостният прочит на представените за конкурса публикации оформя впечатлението за траен и задълбочен интерес на кандидатката към проблематиката, свързана със здравното образование и възпитание и здравната култура (№№ 1, 2, 3, 4, 5, 7, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20), здравословното хранене на децата и учениците (1, 5, 6, 7, 8, 9, 18), училищната хигиена (конкретно 15, 21, но и в отделни части на повечето други публикации), психичното здраве на децата и юношите (10, 12), превенцията на интернет-зависимостта при децата (11) и готовността на детето за училище (2, 20). Запознаването с представените за рецензиране публикации извежда на преден план две особености. Първата е, че научните и изследователски интереси на кандидата се разпростират върху широк спектър от проблеми на здравното образование, здравословното хранене и училищната хигиена. А втората е, че в почти всички публикации авторът се опитва да търси и открива връзката между теория, изследвания и практика, за ефективното осъществяване на която формулира редица изводи и препоръки.

4. Характеристики на представените за рецензиране публикации

Преди да пристъпя към анализ на представените за рецензиране публикации бих искал да специално да отбележа две обстоятелства. Първо, три от представените публикации (3, 10, 11) са в съавторство, но няма разделителни протоколи или други документи, ясно указващи кой от съавторите с каква част от текста е ангажиран. Поради това, според мен те не могат да бъдат коректно рецензирани. Към тези публикации в много голяма степен може да се причисли и книгата, публикувана на базата на защитен дисертационен труд (2). Текстът е качествен като структура и съдържание, представено е много добре планирано и осъществено емпирично изследване с

много добър статистически и теоретичен анализ на получените данни. Но той очевидно повтаря дисертационния труд, който вече е рецензиран в рамките на процедурата за придобиване на научна степен.

И второ, тъй като в качеството си на педагог и занимаващ се с педагогически изследвания нямам необходимото медицинско образование и експертиза, ще насоча анализа си към педагогическата стойност на публикациите на кандидата, както и към качеството на изследванията, представени в част от публикациите.

Ще се спра първо на публикациите, в които специално се акцентира върху здравното образование и възпитание ((№№ 1, 4, 5, 7, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20). Основното, което се откроява тук е липсата на адекватна авторова педагогическа интерпретация на основните понятия, с които се оперира. На много места в посочените публикации понятията „здравно образование и възпитание“ и „здравно възпитание“ се отъждествяват. И ако това е донякъде приемливо за автори, които не са част от академични звена като Факултета по педагогика и катедра „Теория на възпитанието“, то за човек като гл. ас. д-р Йорданова, която е част от тези звена това изобщо не е приемливо. В някои от представените за рецензиране публикации в качеството на определение на здравно образование и възпитание се среща фразата „Здравното възпитание най-общо представлява целенасочен специално организиран възпитателен процес, който протича в семейството, детската градина, училището и в цялото общество.“ (4, 13) В публикацията под №3 е „Здравното образование и възпитание...“. Но това твърдение, макар и вярно само по себе си, е много общо и се отнася до всеки възпитателен процес, ориентиран към формиране на знания, умения, отношения и нагласи в областта на нравственото, естетическото, физическото, здравното и пр. възпитание.

Упоменатото дотук се отнася и до обозначените от автора в две от публикациите (1 и 5) „Образователни и възпитателни аспекти на здравословното хранене“. Когато се обособяват образователни и възпитателни аспекти е повече от належащо те да се разграничат ясно и да се дефинират по отделно. А това не е направено. Което за мен означава, че авторът не прави разлика между понятията „образование“ и „възпитание“ като съдържание, както и не познава отношението между тях. А това са понятия със статут на категории в педагогиката като наука.

И още, в хабилитационния труд (1) на образователните и възпитателните аспекти на здравословното хранене са отделени само 6 страници (97-102) на фона на 102 страници теоретична част на монографията. А те са открити като основен акцент още в заглавието! И в тези 6 страници преобладаваща част са цитати от документи и други източници. А би трябвало да се откроява авторския анализ и аргументация. Но те липсват.

Освен това, в хабилитационния труд се оперира с понятието „учебно-възпитателно влияние“, претендира се, че степента на неговото проявление ще се измерва в рамките на емпирично изследване, но то не се дефинира. И тук резонно възниква въпросът как се операционализира понятие, което не е дефинирано, т.е. кои са променливите, измененията на значенията на които ще се мерят. Вярно е, че в анкетните карти са споменати организиране на дейности, съобщаване на информация, насочване на внимание и пр. Но ако това се приема като характеристики на учебно-възпитателното влияние, то трябва да бъде обосновано, а не е.

И още нещо, на с. 18 в хабилитационния труд (1) четем: „Въз основа на разгледаните по-горе граници на горна училищна възраст – между 15 и 18 години, между 15 и 19 години, както и между 16 и 19 години, за които мнението не е единно, за нуждите на настоящата монографията за горна училищна възраст ще се приема възрастта между 15 и 19 години. Трябва да се има предвид, че тази граница е условна заради класно-урочната система на организация на учебния процес (подчертано е от мен, Б. Г.), в чиито обсеги попадат и лица навършили 19 години, но излезли от периода на детството.“ Тук очевидно не се прави разлика между класно-урочна система (по която се обучават и възрастни учащи над 19 години, например във вечерните гимназии) и система на средното образование, и по-точно нейната структура, по силата на която 19 годишните са ученици – разлика, която преподавател във Факултет по педагогика (все едно хабилитиран или нехабилитиран) не може да не прави.

За отбелязване е, че в не малко от публикациите се повтарят едно към едно текстове с голям обем. Например, в статията „Възпитателни и образователни аспекти на здравословното хранене на учениците“ (5) текстът е почти идентичен с този от параграфа „Образователни и възпитателни аспекти на здравословното хранене на учениците“ в хабилитационния труд. Като и двата текста се отличават с много цитати и липса на каквато и да е педагогическа интерпретация на споменатите аспекти. Не отричам възможността, в определени случаи и необходимостта, текстове от една публикация на даден автор да се използват в друга негова публикация, но в случай че отправят към анализ на други проблеми и водят до други изводи, но тук не е така. А и авторът в по-късната си публикация не упоменава, че въпросният текст е зает от предходна публикация – чрез препратка в скоби или пък под линия. Същото (повторение на едни и същи текстове) е характерно и за повечето публикации, третиращи проблемите на здравословното хранене (1, 6, 7, 8, 9).

Освен споменатото дотук, бих искал да се спра и на изследванията, резултатите от които са представени в няколко публикации (1, 16, 17, 18, 19). Всички те са дело на гл. ас д-р Йорданова и, за съжаление, рязко контрастират

с изследването, представено в книгата, публикувана на базата на защитен дисертационен труд. Бих упоменал само, че концептуалната рамка и постановката на изследването (то по същество е дисертационно), представени в увода са много адекватно формулирани. Изниква въпросът, защо това не е така при изследването, представено в хабилизационния труд, както и при другите изследвания? Липсата на научно ръководство ли е причината? Ако е така, то очевидно кандидатът се затруднява при планиране, организиране и осъществяване на собствено самостоятелно изследване. И за да не бъда голословен, ще се спра на представените в публикациите самостоятелни изследвания.

Ще започна от хабилизационния труд (1). На с. 103, в параграфа „Организация и методика на емпиричното изследване“ на глава трета четем: „Изследователският процес се реализира с 399 деца на възраст между 15 и 19 години в периода януари–март 2022 г. и с 31 учители през ноември 2022 г.“ Но не е представена структурата на всяка от извадките (например колко от тези 399 ученици са на 15, колко на 16, на 17, на 18 и на 19 години? Колко от тях са момичета и колко – момчета? Възрастовите различия между 15 годишни и 19-годишни са много големи и това неизбежно повлиява върху начина, по който отговарят на въпросите в анкетната карта. Половите различия също водят до статистически значими различия в мненията, отношенията и оценките. Липсват също така въпроси, даващи информация за населеното място, в което учат изследваните лица – село, малък град, голям (областен) град, столица. Различията в това отношение също влияят върху мненията и оценките на респондентите. Вярно е че в анкетните карти са включени съответните демографски въпроси за възраст и пол и в края на анализа на данните има графики, които представят процентните съотношения във възрастов и полов план. Но липсва какъвто и да е анализ на евентуалните различия в мненията, отношенията и оценките между отделните субизвадки. А това е изключително важно както от педагогическа (все пак става дума за образователни и възпитателни аспекти на здравословното хранене!), така и от медицинска гледна точка!

Що се отнася до извадката на учителите, тя е толкова малка като обем, че изобщо не може да претендира за статистическа представителност. 10% от 31 учители са 3,1! А щом данните от подобно изследване ще са част от монография е повече от препоръчително да са получени от извадка с достатъчно голям обем (не е задължително да е статистически представителна). Освен това, структурата на тази извадка също не е представена, а тя е от значение! Вярно е, че в анкетната карта за учителите е зададен въпрос за техния пол. Но само толкова! Данните от отговорите на този въпрос липсват. А има други демографски характеристики, които категорично

повлияват върху отговорите на учителите – възраст, стаж, училищна степен, в която преподават (начална, прогимназиална, гимназиална), населено място, които незнайно защо са пренебрегнати от автора на изследването.

На същата страница е представена хипотезата, която е формулирана така – „Не се реализира в достатъчна степен учебно-възпитателно влияние от страна на учителите по посока усвояване на знания и формиране на умения за здравословно хранене у децата в горна училищна възраст (между 15–19 години).“ Азбучна истина е, че хипотеза се формулира въз основа на конструирана и теоретично обоснована концепция на автора на изследването за даден проблем (в случая – за учебно-възпитателно влияние на учителите за формиране на знания и умения за здравословно хранене) и се извлича от тази концепция, за да може чрез проверка на хипотезата на терен да се провери и основателността на концепцията. В случая такава концепция липсва. Абзацът след хипотезата, представящ „доказани в науката постановки“ чрез цитати от други автори не е концепция.

Друг е въпросът, че по принцип хипотезата следва след обекта, предмета, целта и задачите на изследването, защото чрез изпълнението на задачите за постигане на поставената цел се проверява хипотезата. И тук връзката между обект, предмет и цел на изследването (макар че се започва с целта) не проличава ясно. Обектът е много адекватно формулиран, но предметът на дадено изследване не може да „се фокусира“ върху нещо, той е нещо – в случая най-уместно би било предмет на изследването да са образователните и възпитателните аспекти на здравословното хранене (макар че, както упоменах по-горе те не са ясно диференцирани и дефинирани). Накратко казано, всичко това е следствие от липсата на ясно и еднозначно конструирана и теоретично обоснована авторова концепция за образователните и възпитателните аспекти на здравословното хранене на децата от горна училищна възраст.

Всичко споменато дотук води до неяснота относно вида на количественото емпирично изследване, което е осъществено. От една страна, така формулираната хипотеза предполага обяснително изследване, ориентирано към проверка на причините за установената в изследването степен на проявление на учебно-възпитателното влияние (т.е. проверка на статистически значими каузални връзки), но, от друга страна, формулировката на целта предполага описателно изследване, насочено към събиране на данни, описващи и разкриващи образователните и възпитателни аспекти на здравословното хранене. Изниква въпросът кое от двете? На който въпрос в монографията няма отговор. Тази неяснота се отразява и върху анализа на данните от изследването, който не е в достатъчна степен логически последователен и непротиворечив.

Друга публикация, в която са представени резултати от изследване е статията „Резултати от изследване на състоянието на здравното образование в българското училище“. Статията представя резултати от авторско изследване. Заявката в заглавието е много сериозна. В началото на текста, макар и накратко, е представено новото разбиране на Световната здравна организация за същността, целите и спецификата на здравното образование, а в края на статията са формулирани изводи и препоръки, които звучат също достатъчно сериозно. Несериозно е, обаче, да се претендира, че може да се изследва състоянието на здравното образование в българското училище чрез анкетно проучване, проведено с 30 студенти от първи курс на специалност Педагогика. И то с анкетна карта от само 8 въпроса. Изводите, които се формулират в края на публикацията би трябвало да са следствие от по-мощно изследване (дори и да не е статистически представително!), включващо ученици от гимназиалната степен на средното училище, учители, директори, а защо не и родители. Тогава изводите щяха да са много по-убедителни. И още нещо – представена е възрастовата и половата структура на извадката, но не са потърсени евентуалните различия в мненията и оценките на респондентите като следствие от демографските различия. Но при извадка с такъв малък обем това надали би било възможно. А е нужно и полезно! Освен това, в текста (с. 115) се претендира, че са разкрити рисковите фактори, застрашаващи здравословното състояние на населението. Но те не са „разкрити“ от автора на публикацията, а са включени в кратък цитат от автор на упоменат използван източник. Накратко, резултатите от проведеното изследване в никакъв случай не съответстват на заявените в заглавието и в началото на текста намерения, а самото изследване е на много ниско равнище и поражда сериозни съмнения в изследователската експертиза на автора, който е все пак университетски преподавател с докторска степен.

Друга публикация, представяща резултати от изследване е студията „Съвременни аспекти на хранителните навици у деца в начална училищна възраст“. В частта, озаглавена „Методика на емпиричното изследване“ е представена концептуалната рамка на изследването. И тук, както в реабилитационния труд, връзката между обект, предмет и цел на изследването не е ясна и еднозначна. Обектът е много адекватно формулиран, но предметът на дадено изследване не може да „се фокусира“ върху нещо, той е нещо. А ето и самата формулировка на предмета на изследването: „Предметът на изследване се фокусира върху влиянието на началната училищна възраст спрямо хранителните навици на децата и по-конкретно честотата на консумация на полезни и вредни храни, както и източниците на информация, които ползват децата относно здравословното хранене.“ Ако се абстрахираме от т. нар. „фокусиране“, виждаме, че формулировката на предмета е

нееднозначна, а в известна степен и езиково некоректна. Първо, изниква въпросът кое е предмета – влиянието на началната училищна възраст върху (а не спрямо!) хранителните навици, консумацията на полезни и вредни храни или източниците на информация относно здравословното хранене? Очевидна е липсата на връзка между обект и предмет на изследването. А формулировката на целта на изследването („проучване и установяване честотата на консумация от децата в начална училищна възраст на полезни и вредни храни.“) съвпада с част от предмета. Освен това, проведеното изследване е количествено по своята същност, но не става ясно хипотеза ли се проверява (обяснително изследване) или се търси отговор на изследователски въпрос (описателно изследване). И едното, и другото липсват в концептуалната рамка. Тук още веднъж проличава липсата на експертиза за планиране на изследване. Що се отнася до организацията – извадката (95 деца в начална училищна възраст – първи, втори, трети и четвърти клас) е с приемлив обем, но с неясна структура – колко от изследваните деца са от първи, колко от втори и т.н. клас, колко са момчета и колко момичета, от какви училища в какви населени места. Друг е въпросът дали и доколко всички ученици от първи клас (та макар и в края на учебната година) са в състояние да попълват адекватно анкетна карта. Общозвестно е, че дори и не малко второкласници се затрудняват с четенето и писането. Диаграма 6 на с. 84 и диаграма 7 на с. 85 се повтарят (съвпадат и процентните отношения), като и двете представят честотата на консумация на зеленчуци. Но анализът след диаграма 7 е за честотата на консумация на мляко и млечни продукти. Интересно е как се е получило така, че честотите на консумация на две групи храни съвпадат едно към едно? А би било интересно гл. ас. д-р Йорданова да поясни какво разбира от отговора на 56% от децата, че консумират полезни храни „около училище“ – не в училище, не вкъщи, а около училище. Биха могли да се коментират и предложените в анкетната карта опции за отговори и на други въпроси, но ще спра дотук. В резюме, печално е, а и недопустимо, да се правят обобщения и изводи с общовалиден характер (както звучат представените в края на студията) въз основа на подобни „изследвания“.

И накрая ще се спра на студията със заглавие „Здравно възпитание в семейството през погледа на студенти“ (19). На с. 154 четем: „В анкетата са включени разнообразен тип въпроси – затворени, отворени и въпроси с 5-степенна **биполярна скала** за оценяването на всяко твърдение.“ Очевидно авторът не е наясно кои оценъчни скали са биполярни и кои монополярни. Защото всички скали са в положителния спектър от 1 до 5, т.е. монополярни! Освен това всички зададени въпроси (без един) предполагат оценяване по скала, но при голяма част от тях скалите са с вербални еквиваленти на числовите значения и поради това доста от отговорите пораждат въпроси.

Например, какво означава, че 61,5% от респондентите боледуват „най-малко“ от депресии, а 2,56% - „най-много“? И какво означава да боледуваш „средно“ от депресии, както са се обозначили 10,3% от отговорилите? Или какво означава да пушиш „най-малко“, „малко“, „средно“, „много“ и „най-много“? Друг е въпросът, че отворени въпроси в анкетната карта явно липсват, нищо, че авторът ги упоменава. И накрая, изследване, проведено в рамките на извадка с обем 39 надали позволява формулирането на сериозни изводи и препоръки.

5. Основни приноси

Споменатото в предходната част не ми дава основание да изведа някакви съществени приноси като следствие от научно-изследователската дейност на кандидата. Поради което и не мога да приема формулираните от нея приноси.

6. Въпроси и препоръки

Към гл. ас. д-р Берджухи Йорданова имам следния въпрос:

На с. 8 четем: „В този смисъл родителите, учителите, психолозите, лекарите, **различни училищни** и извънучилищни **обществени институции** и други имат значима роля при усвояването на знания и формирането на умения и навици за здравословно хранене в училище“. Въпросът ми е какви по-различни от училището училищни обществени институции има предвид авторът?

А препоръките ми към д-р Йорданова са две. Първо, да обърне по-сериозно внимание на разширяване и задълбочаване на педагогическата си експертиза. И второ, да се запознае по-подробно и в дълбочина по въпроса как се планира, организира и осъществява едно емпирично изследване.

7. Заключение

В заключение декларирам, че като имам предвид всичко упоменатото дотук, предлагам на членовете на научното жури **да не изберат** гл. ас. д-р Берджухи Йорданова за „доцент“ по професионално направление професионално направление 1.2. Педагогика (Училищна хигиена и здравно образование), за нуждите на Факултета по педагогика при СУ „Св. Климент Охридски“.

24.04.2024г.

Автор на рецензията:
(проф. д-р Бончо Господинов)